

ПРО МОНОГРАФІЇ

Корнієнко Н.
«Лесь Курбас: репетиція майбутнього»
Київ: Факт, 1998; Либідь, 2007

Валерій Гайдабура
доктор мистецтвознавства,
член-кореспондент НАМУ

МАЙСТЕР-КЛАС НЕЛЛІ КОРНІЄНКО

П р и к о р г о н н и к .
Чому ви залишаєте Італію?
А н г р е а .
Я – вчений.
П р и к о р г о н н и к . (писарю).
Запиши: «Причина виїзду: вчений».
Ваш багаж я повинен перевірити.
(Риється в речах.)
Б. Брехт. «Життя Галілея»

Не знаю, що вивозили у валізах Неллі Корнієнко і Лесь Танюк, їдучи з України до Москви. А от щодо «багажу думок» – з цим усе ясно. Своє розуміння української ідеї в мистецтві, за яку тоді на батьківщині заламували руки, вони обережно вивезли і зрошували на живому розумовому ґрунті. З цим повернулися через два десятиріччя (Л. Танюк на шість років раніше від дружини), висловлюючись у сценічних постановках, книжках, публікаціях, політичних акціях, новітніх культурологічних ідеях...

То був час, коли в українському театрознавстві панували стандарт, поверховість мислення, часом непрофесіоналізм, а ще брак педагогічних традицій. Взнаки давалася відірваність від загальнокультурного світового багажу, а отже, брак аналогій з широкою практики театру, кіно, літератури... Апофеозом агресивної обмеженості став факт зняття з наукової посади Наталії Кузякіної, позиція якої не вкладалася в рамки «офіціозу».

Втім, приїзд Л. Танюка та Н. Корнієнко на батьківщину співпав із тенденцією відродження театраль-

ної справи в цілому і, зокрема, — вилюднення театрознавства. В очищувальній роботі вже діяли кращі письменники, журналісти і чистої води театрознавці. Підросло й покоління молодих критиків.

Тут, мабуть, варто визначити сьогоднішній *modus vivendi* кожного з подружжя. Відмінність між ними, як на мій погляд, символічно змоделивав ювілейний вечір Леся Танюка, що відбувся не так давно в Українському домі. Категорії привітальників іменинника визначилися так: політики та всі інші. Л. Танюк запам'ятався у напівколі народних депутатів України, близьких йому за духом. Спливали у пам'яті ті, хто жертвував художнім талантом. Неллі Корнієнко, сидячи в залі серед глядачів, неодноразові запрошення вийти на сцену і «згрупуватися» із чоловіком не прийняла. Це, звісно, не означає, що як дружина вона не симпатизує «посвяченню» чоловіка, але це точно означає, що її власне посвячення в іншому. Недарма як епіграф до однієї з глав своєї ранньої книжки, написаної в Москві й виданої в Україні 1986 року «Театр сьогодні — театр завтра», вона процитувала думку В. Вернадського: «Культура є основним елементом історичного процесу. Саме в ній запорука успіху при виробленні тих основних елементів, які визначають безперервність історичного процесу і можливості прогресу чи регресу суспільства».

Та якщо в названій праці Н. Корнієнко опікувалася станом тодішнього всесоюзного театру, то сьогодні її сили зосереджені на ниві національній. Щоправда, це було і невсипущою темою московського періоду. Царина людського Духу через сферу національного театру — ось її творча максима. Зараз у її розробці вона розраховує на зусилля колективні, на розвідки молодих науковців в організованому нею Центрі театрального мистецтва імені Леся Курбаса.

Мабуть, більшості соціоестетичних пророкувань, висловлених Н. Корнієнко в згаданій книжці (останній розділ «Театр ХХІ столетия») не судилося реалізуватись у зв'язку із зникненням СРСР. Проте

автор може пишатися бодай одним з них, яке не лише не стерто історією, але вийшло на авансцену сучасних проблем. Саме з тієї теоретичної тези виростає сенс сьогоднішніх глобальних турбот дослідниці: «Ймовірно також, що міжнаціональні культурні зв'язки, котрі посилюються, призведуть до того, що театр, як і культура в цілому, рухатиметься і надалі шляхом синтезу національних традиційних культурних цінностей і досягнень світової культури. Роль національної традиції при цьому активно зростатиме».

К у р а т о р . *Співгромадяни
цікавляться вашими досліджен-
нями... Тут ніхто не потерпів би,
щоб вашій роботі чинилися бодай
найменші перешкоди.*

Б. Брехт. «Життя Галілея»

Те, що коїлося при «фізичному» входженні Неллі Корнієнко (як і Леся Танюка) до київського творчого простору (духовно вони були присутні в ньому завжди), варто багатьох знаків оклику та запитання. Ставлення до деміургів будь-якого калібру завжди було складним питанням в Україні. Надто відчутно порушується ними індивідуальний і колективний спокій.

Кілька останніх публікацій Неллі Корнієнко: «Чарлі Чаплін українського театру» (до 100-річчя з дня народження Йосипа Гірняка), «Новий український театр», «Актор як метафізична проблема (Курбас — Гірняк. Сучасні новітні наукові підходи)», «Народний Малахій Курбаса — Куліша. Семантика і поетика сакрального і квазісакрального»...

Раніше в українському театрознавстві так не мислили і так не писали. А тут у незасміченому лукавомисленнєвій науку вводяться десятки термінів з філософії, соціальної психології, семіотики, культурології... Як бути? А так — або заохочено гортати словник, з перспективою збагатити себе, або безперспективно поринути у стан роздратування...

Доброзичливих читачів у Н. Корнієнко більше.

Надто вже серйозно вона обробляє збіднілий національний інтелектуальний ґрунт у царині театру. Після погромів української культури 30-х років, вітчизняне театрознавство не знає поняття наукової школи (тим паче — шкіл). Це знає стрункого історико-філософського мислення, термінологічної «домовленості». Гинуть непомічені, неописані факти мистецтва, не переосмислено вчорашній і позавчорашній день. Як результат, ми живемо без написаної у посттоталітарний період історії театру. У той час, як, наприклад, у Польщі регулярно виходять з друку фундаментальні театрознавчі розвідки, ми довічно приречені користуватися сумнозвісним двотомником історії українського театру... Не говорячи про рівень світового мистецтвознавства, плентаємося у хвості українського ж таки літературо-, музико-, мистецтвознавства... Є талановиті театрознавці. Проте кожен — у власному окопчику...

Практика Неллі Корнієнко як вченого і педагога, широкий вектор її знань, володіння сучасними методологіями досліджень, віра в неї як у вчителя молодих науковців — усе це дає гарантію того, що в Україні в кінці ХХ століття закладається плідотворна театрознавча школа.

*Г а л і л е й . Спокуса, що йде від
доказу, надто велика. Їй піддають-
ся більшість, а з часом піддають-
ся всі. Мислити — це одна з най-
більших насолод людського розуму.
Б. Брехт. «Життя Галілея»*

Художником своєї щойно народженої праці «Лесь Курбас: репетиція майбутнього» («Факт», Київ, 1998) Н. Корнієнко безпомилково обрала філософа у своїй професії Сергія Маслобойщикова. Промовиста графіка обкладинки стає метафорою смислового «надзвучання» книжки. Ажурний квадрат сцени вписано в сфери світобудови. Весь світ лицедійствує, і те лицедійство за складністю мови, енергетичною потужні-

стю, впливом на глядачів, щастям і трагізмом *Homo Ludens* відбиває суперскладну формулу самого життя. *Життя в житті...*

Мої нотатки не претендують на докладний, а головне рівноцінний із автором діалог. Висловлюю враження моментальні.

Відшукуючи термін для визначення жанру прочитаного. Зупиняюсь на власній конструкції — твір життя (Н. Корнієнко: «Не завжди ми пишемо книгу. Іноді вона нас...»). Системний науковий вишкіл — його ядро. Але воно занурене у містку плазму ліричного мислення і відчуття (цим стилем Н. Корнієнко здавна володіє блискуче), що надає викладу привабливої безпосередності, сповідальності.

Автор починає із своєрідного «вступу до курбасознавства», називає прізвиська колег, зайнятих цим благородним предметом дослідження, а також занурюється у майже романні спогади про власний поступ в обраній царині української театральної історії. Першою чи не найдорожчою сходинкою була її власна кандидатська дисертація про режисуру Майстра.

Для Н. Корнієнко Курбас — всеосяжна модель театру, дотична до будь-яких сьогоднішніх серйозних явищ і проблем. Зупинитися їй на них — значить, написати ще кілька таких книжок. Не назвати їх, бодай побіжно, автор, певно, вважає науково некоректним. І тому в книжці вимальовується надзвичайно цікавий шар мислення, який можна назвати «*a propos* — про важливе». Згадується тема чи теза, яку в майбутньому комусь з науковців годиться розробити. Цей прийом педагогічного мислення розширює горизонти оповіді, по суті, вводить у неї нову самостійну тему — обов'язки сучасного театрознавства, проблеми його методологічної озброєності.

Високо піднятою планкою методології Н. Корнієнко вимірює, передусім, власний сталкерський шлях до глибинного Курбаса. Прекрасні місця книжки — коментар теоретика Курбаса, його розвідок-прогно-

зів автором-теоретиком. Це бодай чи не перший у курбасознавстві за не-спрощеною структурою мислення рівноправний діалог дослідника з режисером-мислителем.

Образ Курбаса послідовно формується з двох культурних ґрунтів, яким він належав, — національного українського та європейського. Десятки прізвищ планетарного звучання, вчення митців, філософів, істориків, психологів, медиків, якими він переймався і з яких творив власну теорію і практику, підкреслюють геніальність курбасового поєднання теоретико-умоглядного і чуттєво-практичного в театрі.

Прочитане сприймаєш як зразок глибинного філософсько-мистецтвознавчого «зондування» творчості Леся Курбаса. Відновлена і вже загальновідома біографія митця стає контуром, йдучи по якому дослідник відтворює евристичні моделі мистецтва Майстра. Перехід від попередньої до наступної моделі розглянуті як кола сходження до істини, щоразу вимальовуються у вигляді стосунків художника із часом та власним сумлінням, віри в той час чи відрази до нього. Мистецтво виступає як ідеальна незалежна прогнозуюча субстанція. Саме незалежність мистецтва провокує владу на криваві санкції.

Автор подає історично виразну експозицію виникнення «ефекту Курбаса», зупиняючись на унікальних у житті України явищах, які тому передували, супроводжували його і стимулювали. Це активізація процесу національного самоусвідомлення, виникнення нової історіософської доктрини, поштовх у літературно-мистецькій практиці ліквідації відриву від культурного рівня Європи. У цьому ряду постають неупереджено трактовані книжкою витоки особистісної мистецької лабораторії раннього Курбаса: вивчення теософії у Відні, захоплення Штайнером і Рейнгардом. Це, за доказовою думкою Н. Корнієнко, сьогодні спростовує (чи суттєво уточнює) припущення про вплив на майбутнього реформатора українського театру ідеології позитивізму, марксизму, ідеології рево-

люції.

Книжка створена за герменевтичною методологією — досліджує принципи інтерпретації ключових творів Леся Курбаса.

Наукове мислення Н. Корнієнко реставрує специфіку духовності, світосприйняття Курбаса та відбиття його незалежного від політики гуманістичного заряду в етапних постановках. Тут на читачів чекає особлива нагода від осмислення вистави «Гайдамаки» за Т. Шевченком — трагедії, що, як доводить книжка, не оспівала, а ошукала Жовтневу революцію.

Версії цієї теми — невідповідності антигуманних засобів благородній Меті — розглянуті в аналізі постановок «Йолі», «Івана Гуса», «Напередодні» і далі до художніх реалій зоряно-трагічної зустрічі Майстра з Кулішем. Відтворене суб'єктивне відчуття історії театром Курбаса — від раннього періоду до перехідного політичного, а потім зрілого філософського театру.

Художньо смислове крещендо твору Неллі Корнієнко це макро- і мікрореставрація мистецького дуету Курбас — Куліш у постановці філософської тріади «Народний Малахій», «Мина Мазайло» і «Маклена Граса», а також чи не найяскравішого в світі вперто-геніального («І все ж вона крутиться!») переакцентування режисером неприйнятливої для нього ідеї драматурга — йдеться про «режисерський текст» Курбаса «Диктатури» І. Микитенка.

Від початку до кінця оповіді автор не дозволяє собі спростити підхід до предмета дослідження, перевести його на читацьку реакцію «по першій сигнальній системі». У фіналі стиль Н. Корнієнко особливо пластичний, науково об'ємний і художньо вишуканий.

Перед читачем як ніколи «з'ясований» і максимально наблизений до нас Курбас. Але парадокс! (улюблене поняття Н. Корнієнко) — саме через це він постає і безмірно віддаленим, бо неспівставний ні з ким і ні з чим у царині українського театру.

Закриваєш книжку по вінця поглинутий безо-

днею трагедії, що відбулася з Майстром, з цілим поколінням. Твір Н. Корнієнко – про Міф української культури з жорстоким кінцем. Сьогодні це ще й Утопія (у дослівному перекладі – місце, якого немає), яка, за спостереженням авторки, завжди відбиває кризу історичних ситуацій.

Альфред Шнітке якось мовив, що наслідком закінчення будь-якої великої роботи є компроміс: немає обіцянки, що буде знайдена крапка...

*Г а л і л е й . Поганий час! Мені
плять менше, ніж візнику вин-
них бочок. Чотири в'язанки дров за
дві лекції з математики.*

Б. Брехт. «Життя Галілея»

Новий час увів спокусливе для тих, хто сподівається видати книжку, поняття – інтелектуальна власність. Вітаючи Неллі Корнієнко з її миру явленим інтелектуальним модерним хмарочосом, даруємо цей епіграф на випадок можливих запитань необізнаних читачів про матеріальний зиск фундаментальної науки сьогодні.

На театральному просторі, доступному для огляду, як і в соціально-економічному житті країни, відчутно «хлипає сум». Але ж виходять вистави, проводяться фестивалі, а театрознавці пишуть книжки. Слава Богу, «вона крутиться!..»

З берегів дещо скомпрометованого, проте живого і з власними чеснотами описового театрознавства.

1995, 2015